

P rocházka židovskou čtvrtí v Turnově

WALK THROUGH THE JEWISH
QUARTER IN TURNOV

SPACER PO ŽYDOWSKIEJ
DZIELNICY TURNOVA

Směrem od Trávnice tvořil blok židovských domů skutečný uzavřený celek.

In the direction from Trávnice, the block of Jewish houses created a real closed-off unit.

Od strony Tráwnic zespół kamienic żydowskich stanowił prawdziwą zamkniętą całość.

Synagogu v celé její krásě mohli turnovští sousedé spatřit jenom v roce 1912, kdy se započalo se stavbou nových domů čp. 478 a 479.

The synagogue could be seen at its best by its Turnov neighbours only in 1912 when the construction of new houses indication Nos. 478 and 479 was started.

Synagogę w całej jej krasie turnowscy sąsiedzi mogli oglądać tylko w 1912 roku, gdy rozpoczęto budowę nowych domów pod numerami 478 i 479.

Obrazek na titulce: Jenom zlomek výkladních skříní současných obchodů dosáhne takové výtvarné úrovně jako u obchodu Václava Müllera počátkem 20. století. Dům čp. 472 (žid. č. I) na okraji bývalého ghetta.

Front page picture: Only a fraction of the current shop windows achieves such artistic level as those of the Václav Müller's shop at the beginning of the 20th century. House indication No. 472 (Jewish No. I) at the edge of the former ghetto.

Zdjęcie na stronie tytułowej: jak przy sklepie Václava Müllera na początku XX wieku. Kamienica nr 472 (nr żydowski I) na obrzeżach dawnego getta. Tylko niewielka część okien wystawowych współczesnych sklepów dorównuje poziomem artystycznym sklepom dawnego getta.

PROCHÁZKA ŽIDOVSKOU ČTVRTÍ V TURNOVĚ

V desítkách českých, moravských a slezských měst a v Čechách i ve stovkách vesnic bychom v minulosti našli trvalé židovské osídlení. Pokud osídlení čítalo pouze několik židovských duší, žili v jednom, dvou domech, kterým se často říkalo židovny. Takové domy zřizovala města nebo šlechta na své náklady a Židům je pronajímala. Z okolí známe židovny ze Železného Brodu, Tatobit, Všeně nebo z Podolí u Svižan. Silnějším osídlení se mnohá místa bránila. Do aglomerací, jako je Liberec, Jablonec nad Nisou, Děčín, Ústí nad Labem, Teplice a další průmyslová města v pohraničí, pro která bylo židovské etnikum významnou ekonomickou vzpruhou, se Židé směli stěhovat a trvale se zde usazovat až po roce 1848.

Turnovské židovské osídlení, které registrujeme od 20. let 16. století, ale které bylo nepochybně o několik desítek let starší, lze zpočátku označit za roztroušené. První známé židovské domy se soustřeďovaly do ulic kolem náměstí, což byl především projev obchodního ducha nežli libovůle městské rady. V roce 1557 Židé Turnov na základě vyvídacího dekretu Ferdinanda I. opustili a jejich nástupci (nikoli však potomci) se do města vrátili až s podporou Albrechta z Valdštejna roku 1622. Ani poté ale v Turnově nevzniká žádná uzavřená židovská čtvrť.

Po rozsáhlém požáru v roce 1643 se většina židovských domů začíná soustřeďovat do samostatného celku, konkrétně na Trávnice a do budoucí Palackého a Krajířovy ulice.

První novostavbou ve vznikající židovské čtvrti byla synagoga, zařízení, bez něhož se žádná židovská obec neobejde. Dům v Jizerní ulici (dnes Krajířova 481), na jehož místě vznikla, koupili starší Židé Lebl Marek a Beneš roku 1647. Krátce nato se na okraj rodící se židovské čtvrti (Palackého 472) stěhuje rodina židovského kniháře Šalamouna a v následujících desetiletích se židovskými domy zaplňuje Krajířova ulice i pravá strana ulice Palackého.

Osmnácté století charakterizuje období tzv. úředního antisemitismu, kdy jsou Židé segregováni do ghatt a podrobováni desítkám nařízení. Proto po dalším velkém požáru v roce 1707 byli turnovští Židé přemísťováni do jednoho domovního celku. Jejich sestěhováním Turnov o několik let přešel snahy trůnu, které vyvrcholily intervencí císaře Karla VI. a českého sněmu do několika zásadních perzekučních nařízení. Nejprve to byl translokační reskript (1726), který nařizoval, aby se Židé přestěhovali do zvláštních čtvrtí, ležících daleko od katolických hřbitovů, kostelů a míst, kudy procházela procesí. O rok později pak vešel v platnost familiantský zákon a tzv. numerus clausus, který měl za úkol udržet počet Židů v Čechách na 8541 rodině a na Moravě na 5106 rodinách.

Do 80. let 18. století se turnovské židovské ghetto plně konstituovalo a jeho půdorys získal podobu, již lze jen s malými změnami ztotožnit s dnešní. Židovskou čtvrtí tedy vymezoval blok mezi pravou stranou Palackého ulice, obě strany ulice Krajířovy a nároží na tzv. Kozím plácku

na okraji Trávníc (dnes parkoviště u budovy starého kina). Turnovské ghetto se postupně zaplnilo 22 domy, které po zavedení povinného číslování domů v roce 1770 získaly římská čísla I až XXI (dům č. XV byl později rozdělen na XVa a XVb). Římskými číslicemi byly povinně označeny židovské domy ve všech čtvrtích a nežádka (spíše však v písemných pramenech nežli označením na domě) i židovny na venkově.

Římské číslování židovských domů bylo nakonec nejdéle trvajícím separačním znakem, neboť v Turnově se udrželo až do roku 1875 a zrušeno bylo patrně až v souvislosti s nařízením o vedení nových pozemkových knih. Domy v někdejší ghettu obdržely čísla popisná 472 až 493.

Po zrovnoprávnění Židů (1848) ghetta ztratila svou primární funkci oddělit židovské obyvatelstvo od křesťanského. Problémem, který trápil všechny židovské čtvrti, byla i navzdory numeru clausu sílící hustota obyvatelstva. Plošná stavební uzávěra, která de facto omezovala ghetta v jejich rozšiřování, měla za následek nastavování domů, vznik bizarních uliček, průchodů, přechodů, pavlačí a vestaveb. Takové stísněné prostory bychom dnes sice vnímali jako unikátní stavební prvek, ale z hygienického hlediska tehdejších obyvatel se jednalo vlastně o tristní způsob bydlení. Proto není divu, že byly mnohé židovské čtvrti likvidovány.

Turnovská „židovská čtvrť“ i přes nutné přestavby a uzpůsobení domů k modernímu bydlení zůstala jako celek téměř kompaktní. Do její podoby zasáhlo pouze několik zásadních okamžiků. Předně to bylo odstranění původních domů čp. 479 a 478 (žid. č. VIII a VII) a jejich nahrazení několikaposchoďovým měšťanským domem v roce 1912, který zcela zastínil budovu synagogy. Ve dvacátých letech zmizel zajímavý nárožní dům čp. 488 (žid. č. XVI), aby na jeho místě vyrostl objekt bývalého městského biografu (1926). Sousední pavlačový dům čp. 483 (žid. č. XII), známý pod označením stará židovská radnice, byl odstraněn roku 1962 a jeho parcela dnes slouží jako parkoviště. Již předtím, v průběhu roku 1942, zmizela zchátralá, nicméně vizuálně roztomilá chalupa čp. 485 (žid. č. XIV). Počátkem 90. let zaniklo i kryté schodiště a vestavba mezi domem čp. 472 (žid. č. I) a zadním traktem domu čp. 473 (žid. č. II). Změny se dotkly pochopitelně i továrního areálu za domem čp. 493 (žid. č. XXI).

Představme si nyní dochované objekty bývalého ghetta tak, jak je můžeme vnímat dnes.

Unikátní pozůstatek římského číslování židovských domů, používaného v Turnově v letech 1770–1875, se uchoval v nadpraží domu čp. 473.

The unique remnant of Roman numbering of Jewish houses, used in Turnov in 1770–1875, has been preserved above the entrance to the house indication No. 473.

Unikatowy ślad rzymskiej numeracji domów żydowskich, stosowanej w Turnowie w latach 1770–1875, zachował się na nadprożu kamienicy nr 473.

WALK THROUGH THE JEWISH QUARTER IN TURNOV

The Turnov Jewish settlement which dates back to the 20s of the 16th century but which was, doubtlessly, several dozens of years older, is of the spread type. The first known Jewish houses were centralized in the streets around the square which was predominantly the demonstration of the business acumen of the town's councilmen and not of their goodwill. After the large fire in 1643, most Jewish houses start to centralize in a separate unit, specifically in the area of Trávnice and the future Palackého and Krajířova Streets.

By the 80s of the 18th century the Turnov Jewish ghetto had been fully established and its layout acquired the shape that can be identified with the present one with minor alterations only.

After the emancipation of the Jews (in 1848) the ghettos lost their primary function, that being the separation of the Jewish population from the Christian one. In spite of the necessary rebuilding and alterations of the houses to make them convenient for modern housing, the Turnov "Jewish Quarter" has remained almost compact as a whole. Only several crucial moments have affected its appearance.

Let's have a look now at the preserved buildings in the former ghetto in the way we can perceive them today.

SPACER PO ŻYDOWSKIEJ DZIELNICY TURNOVA

Turnovskie osadnictwo żydowskie, odnotowywane od lat 20. XVI wieku (ale było z pewnością kilkadziesiąt lat starsze), można określić jako rozproszone. Pierwsze znane żydowskie domy były usytuowane na ulicach wokół rynku, co stanowiło przede wszystkim przejaw handlowego ducha, a nie samowoli rady miejskiej. Po dużym pożarze w 1643 roku większość domów żydowskich zaczęła się formować w odrębną całość, obejmującą rejon Trávnice i dzisiejsze ulice Palackého i Krajířova.

Pierwszym nowym budynkiem w powstającej dzielnicy żydowskiej była oczywiście synagoga, miejsce, bez którego żadna żydowska gmina istnieć nie może.

Do lat 80. XVIII wieku turnovskie żydowskie getto w pełni się uformowało, a jego zakres uzyskał kształt, który tylko z niewielkimi zmianami przetrwał do dziś.

Po równouprawnieniu Żydów (1848) getta utraciły swoją pierwotną funkcję – oddzielenia ludności żydowskiej od chrześcijańskiej. Turnovska „dzielnica żydowska”, pomimo koniecznych przebudów i dostosowania domów do nowoczesnego sposobu mieszkania, pozostała jako całość niemal całkowicie zwarta. Na jej kształt wpłynęło tylko kilka zasadniczych momentów w historii.

Wyobraźmy sobie zachowane obiekty dawnego getta tak, jak możemy postrzegać je dzisiaj.

Naše procházka začíná na nároží Palackého ulice a Trávnice, na jižním cípu bývalé židovské čtvrti. Všechny domy, které se před námi objeví vpravo, náležely dříve židovským majitelům.

 Our walk starts at the corner of the Palackého Street and Trávnice, in the southern tip of the former Jewish Quarter. All the houses that appear in front of us on the right belonged to Jewish owners in the past.

 Nasz spacer rozpoczyna się na rogu ulicy Palackého i Trávnice, na południowym krańcu dawnej dzielnicy żydowskiej. Wszystkie domy, które widzimy przed sobą po prawej, należały dawniej do właścicieli żydowskich.

Dům čp. 472 (I)

V roce 1880 byl majitelem Sigmund Prager (nar. 1834), obchodník s drahokamy a nájemce tabákového skladu, který se v roce 1901 vystěhoval s rodinou na Královské Vinohrady. V 18. století bychom zde našli Davida Joachima Wese-

ritzte (zemř. 1805), který se po povinném přijetí německých jmen a příjmení objevuje pod jménem David Liebstein.

House indication No. 472 (I)

In 1880, it was owned by Sigmund Prager (born in 1834), a precious stones merchant and tobacco warehouse lessee who moved with his family to Královské Vinohrady in 1901. In the 18th century we could find here David Joachim Weseritz (died in 1805) who, after the compulsory adoption of German names and surnames, appears under the name David Liebstein.

Kamienica nr 472 (I)

W 1880 roku właścicielem był Sigmund Prager (ur. 1834), przedsiębiorca handlujący kamieniami szlachetnymi i dzierżawca magazynu tytoniu, który w 1901 roku wyprowadził się z rodziną na Královské Vinohrady. W XVIII wieku znaleźlibyśmy tu Dawida Joachima Wese-ritzta (zm. 1805), który po obowiązkowym przyjęciu niemieckich imion i nazwisk pojawia się jako Dawid Liebstein.

Dům čp. 473 (II)

Tento dům patří k nejrozsáhlejším objektům bývalého ghetta. Přestože obytná budova je čelem otočena do Palackého ulice, dům pokračuje malým členitým dvorkem a ukončuje jej až objekt se segmentovým průjezdem proti budově starého biografu, který sloužil jako sklad. Ve fasádě nad hlavním vchodem se

dochovalo unikátní římské číslo II v oválném věnci jako jediný místní pozůstatek starého označení židovských domů. V březnu 2011 byla ve sklepení domu při stavebně-historickém průzkumu objevena částečně zatopená zaklenutá prostora, do níž se vstupuje z hlavní sklepní místnosti po několika schodech. V současné době je objekt interpretován jako židovská rituální lázeň mikve. Současný majitel objektu usiluje o prohlášení domu za nemovitou kulturní památku.

Z bývalých židovských majitelů stojí za zmínku boleslavský krajský rabín Lazar Boude, který jej vlastnil do roku 1774, vinopalníci Wolf Frankl a Israel Mendl (1796–1869) nebo Alfred Abeles (1862–1905), Mendlův vnuk a taktéž výrobce likérů, kterého zdejší lůza v roce 1894 obvinila anonymně šířenými letáky z věznění a rituální vraždy křesťanské dívky a vyzývala veřejnost k útoku na židovské sousedy. Není bez zajímavosti, že v roce 1857 žily v Mendlově domě čtyři rodiny – dvě židovské a dvě katolické.

House indication No. 473 (II)

This house belongs among the largest buildings of the former ghetto. The frontage of the residential building faces the Palackého Street, however, the house extends into a small segmented courtyard and is closed off only by the building with a segment-like passage opposite the old cinema which was used as a warehouse. The unique Roman numeral II in an oval wreath has been preserved in the façade above the main entrance, this being the only local remnant of the ancient designation of Jewish houses. In March 2011, in the cellar there was performed a constructional historic survey and a partially flooded vaulted space was discovered which is entered from the main cellar room along several stairs. At present, the building is interpreted as the Jewish ritual bath mikveh. The current owner of the building seeks to declare the house to be a cultural heritage building.

The former Jewish owners include the Boleslav regional rabbi Lazar Boude who owned it until 1774, wine distillers Wolf Frankl and Israel Mendl (1796-1869) or Alfred Abeles (1862-1905), Mendl's grandson and also a liquor producer.

Kamienica nr 473 (II)

Ten dom należy do najbardziej okazałych obiektów dawnego getta. Chociaż budynek mieszkalny odwrócony jest przodem do ulicy Palackého, to dalej dom ma mały rozczłonkowany dziedziniec i kończy go dopiero obiekt z segmentowym przejazdem naprzeciw budynku dawnego kina, który służył jako magazyn. Na elewacji nad głównym wejściem zachowała się unikatowa rzymska cyfra II w owalnym wieńcu jako jedyna lokalna pozostałość dawnego oznakowania żydowskich domów. W marcu 2011 roku w piwnicy domu podczas prowadzonych badań historyczno-budowlanych znaleziono częściowo zalane sklepienne pomieszczenie, do którego wchodzi się z głównego pomieszczenia piwnicznego po kilku schodkach. Obecnie obiekt uznawany jest za żydowską rytualną łaźnię (mykwę). Obecny właściciel obiektu podejmuje starania, aby dom wpisać na listę zabytków kultury.

Spośród dawnych żydowskich właścicieli warto wspomnieć boleslavskiego krajskiego rabina Lazara Boudego, który posiadał dom do 1774 roku, winiaryz Wolfa Frankla i Israela Mendla (1796–1869) lub Alfreda Abelesa (1862–1905), wnuka Mendla, będącego również producentem likierów.

Dům čp. 474 (III)

Tradiční rodinou v tomto domě byli Hillilovi (alias Hillerovi) a jejich potomci Jamnitzovi, z nichž vynikal zejména Markus Hiller (1764–1850), představený místní židovské obce. V první polovině 20. století zde žila rodina obchodníka Vítězslava Budlovského, který se synem Ing. Dr. Erichem Budlovským zahynul roku 1942 v koncentračním táboře Terezín.

House indication No. 474 (III)

The traditional family living in this house were the Hillils (aka Hillers) and their descendants the Jamnitzs, including the well-known Markus Hiller (1764-1850), who was the head of the local Jewish community. In the first half of the 20th century, it was the home of the family of the trader Vítězslav Budlovský, who together with his son Ing. Dr. Erich Budlovský perished in the Theresienstadt concentration camp in 1942.

Kamienica nr 474 (III)

Był to rodzinny dom Hillilów (alias Hillerów) oraz ich potomków Jamnitzów, spośród których znany jest zwłaszcza Markus Hiller (1764-1850), przełożony lokalnej gminy żydowskiej. W pierwszej połowie XX wieku mieszkała tu rodzina handlowca Vítězslava Budlovskiego, który z synem inż. dr. Erichem Budlovskim zginął w 1942 roku w obozie koncentracyjnym w Terezynie.

Dům čp. 475 (IV)

Dům se do rukou židovských vlastníků dostává roku 1717, tedy v době nuceného přestěhování Židů z města do budoucího ghetta. Tehdy jej koupila Salomena, vdova po Marku Enochovi, od křesťanské majitelky. V 19. století zde žila rodina Josefa a Judity Dubských. Klan Dubských patřil k nejpočetnějším židovským rodinám v Turnově. Příjmení poukazuje na původ rodu do Českého Dubu. Josefovi potomci se věnovali tradičním židovským za-

městnáním – koželužství a výrobě lihovin. Od roku 1894 zde žili manželé Theodor a Kamila Segerovi. V letech 1914–1918 se Theodor Seger jako tehdejší předseda zdejší židovské obce zasloužil o sociální podporu židovských uprchlíků z Haliče a Bukoviny, pobývajících v turnovském okrese. Kamila Segerová zahynula 11. listopadu 1942 v koncentračním táboře Terezín, Theodor patrně o rok později v Osvětimi.

House indication No. 475 (IV)

The house becomes the property of the Jewish owners in 1717. This year it was bought from its Christian owner by Salomena, the widow of Marek Enoch. In the 19th century it was the home of the

Josef and Judita Dubský family. The Dubský family was one of the most numerous in Turnov. From 1894 Theodor and Kamila Seger lived here. In 1914-1918 Theodor Seger, being the then head of the local Jewish community, played an important part in providing social support to Jewish refugees from Galicia and Bukovina, residing in the Turnov district. Kamila Segerová perished on November 11, 1942 in the Theresienstadt concentration camp, Theodor perished presumably one year later in Auschwitz.

Kamienica nr 475 (IV)

Dom wszedł w posiadanie żydowskich właścicieli w 1717 roku. Wówczas kupiła go Salomena, wdowa po Marku Enochu, od chrześcijańskiej właścicielki. W XIX wieku zamieszkała tu rodzina Józefa i Judty Dubskich. Klan Dubskich należał do najliczniejszych rodzin żydowskich w Turnovie. Od 1894 roku dom należał do Theodora i Kamili Segerów. W latach 1914-1918 Theodor Seger, jako ówczesny przewodniczący miejscowej gminy żydowskiej, zasłużył się, udzielając pomocy socjalnej uchodźcom żydowskim z Galicji i Bukowiny, przebywającym na terenie powiatu Turnov. Kamila Segerová zginęła 11 listopada 1942 roku w obozie koncentracyjnym w Terezynie, Theodor prawdopodobnie rok później w Oświęcimiu.

Dům čp. 476 (V)

Nejstarší záznam o domě pochází z roku 1755 a již tehdy se jednalo o dům židovský. Později je s místem spojeno zejména pokolení Epsteinů, další velmi početné židovské rodiny, která se v Turnově nejčastěji věnovala obchodu s kůžemi. Nejinak tomu bylo v případě Izáka alias Ignáce Epsteina (1815–1889), který dům koupil v roce 1854 a jenž se krom koželužství věnoval ještě zpracování kamenářské kompozice. Jeho syn Leopold (1863–1940) pokračoval v otcových šlépějích. S manželkou Žofií měli dvě dcery. Rodiny obou dcer zahynuly v Osvětimi.

House indication No. 476 (V)

The oldest record of the house dates back to 1755 and as early as in that year it was a Jewish house. Later it was the Epstein family that lived in the house. The Epsteins were another very numerous Jewish family that most often traded in leather in Turnov. The families perished in Auschwitz.

Kamienica nr 476 (V)

Najstarsza wzmianka o tym budynku pochodzi z 1755 roku, kiedy należał on już do rodziny żydowskiej. Z miejscem tym związani są w szczególności Epsteinowie, kolejna bardzo liczna rodzina żydowska, która w Turnovie trudniła się najczęściej handlem skórami. Członkowie rodziny zginęli w Oświęcimiu.

Dům čp. 477 (VI)

Na tomto gruntě se židovský majitel objevuje již v roce 1653. Jednalo se o Marka Enocha a jeho ženu Salomenu. Tehdy se zde nalézal částečně pustý křesťanský domek, který Marek Enoch opravil. Po požáru roku 1707 zde nalézáme rodinu Filipa Heršla Dubského, po němž se domku v roce 1753 ujal Mojžíš Izák z Podolí u Svijan. Prameny jej znají také pod německým jménem Mojžíš Izák Oesterreicher, který v ghettu vlastnil ještě několik dalších nemovitostí (čp. 487, 492, 493). Jejich koupi mu umožnila nejspíše profese zlatníka.

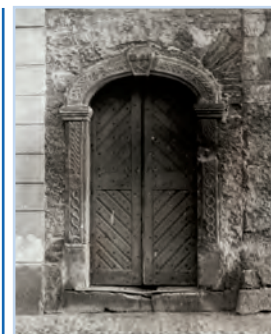
V roce 1770 se domu ujímá židovský kantor Izák Jáchym, zeť Beera Davida Neustadtla, jenž s několika dalšími společníky zahájil na okraji ghetta průmyslovou výrobu kartounů. Do podnikání se zapojil i Beerův zeť Simon Schiller z Českého Dubu (1780–1850), který v Turnově působil jako představený židovské obce. Posledním židovským majitelem domu byl jeho syn Bernard. V roce 1875 koupil nemovitost zdejší rodák Vilém Votrubec.

House indication No. 477 (VI)

A Jewish owner appears in this farmstead as early as in 1653. It was Marek Enoch and his wife Salomena. In that year, there was a small partially derelict Christian house which Marek Enoch repaired. After the fire in 1707 we can find here the family of Filip Heršl Dubský and after them it was the home of Mojžíš Izák from Podolí u Svijan, a goldsmith by profession.

Kamienica nr 477 (VI)

Na tej działce żydowski właściciel pojawił się już w 1653 roku. Był to Marek Enoch i jego żona Salomena. Wówczas w tym miejscu stał częściowo pusty domek, który Marek Enoch wyremontował. Po pożarze w 1707 roku mieszkała tu rodzina Filipa Heršla Dubskiego, po którym domek w 1753 roku przejął Mojżesz Izak z Podolí u Svijan, z zawodu złotnik. W 1770 roku dom przeszedł w ręce żydowskiego nauczyciela Izaka Joachima, zięcia Beera Dawida Neustadtla, który z kilkoma innymi współnikami rozpoczął na obrzeżach getta przemysłową produkcję kretonu.

Bohatě profilované kamenné portály bývaly chloubou Turnova. Zmizelo jich mnoho, včetně tohoto u domu čp. 482 (žid. č. XI), s reliéfem klíčů a datací 1831.

Richly profiled stone portals used to be the pride of Turnov. Many of them have disappeared, including this one of the house indication No. 482 (Jewish No. XI) with the relief of keys and date of 1831.

Bogato zdobione kamienne portale były chlubą dawnego Turnowa. Wiele z nich zniknęło, także ten na budynku pod nr 482 (nr żydowski XI), z płaskorzeźbą kluczy i datą 1831.

Podrobný popis domů čp. 478 a 479 vynecháme. Jedná se o novostavby z počátku 20. století, které nahradily starší domy, v nichž už roku 1857 žádní Židé nepobývali. Přesuneme se přes ústí Krajířovy ulice do pokračování ulice Palackého, charakteristické výrazným nárožím, tvořeným domy čp. 484 a 490.

 We will leave out a detailed description of houses indication No. 478 and 479. These are new houses constructed at the beginning of the 20th century which replaced older buildings where no Jews had lived since 1857, and we will move on across the beginning of the Krajířova Street along the Palackého Street, characteristic due to its distinctive corner, created by the houses indication No. 484 and 490.

 Szczegółowy opis domów o nr 478 i 479 pominiemy. Są to nowe budynki pochodzące z początku XX wieku, postawione na miejscu starszych, w których już w 1857 roku nikt nie mieszkał. Przechodzimy przez koniec ulicy Krajířova na dalszą część ulicy Palackého, charakteryzującej się wyrazistym narożnikiem, tworzonym przez kamienice nr 484 i 490.

Dům čp. 484 (XIII)

V letech 1655–1660 náležel dům Židu Vítovi, ale po požáru města (1707) koupil spáleniště od jeho vdovy křesťanský soused, kovář Jindřich Čejka. V zájmu soustředění turnovských Židů do samostatného domovního celku se však ještě před polovinou 18. století dostává zpět do židovských rukou. V roce 1747 jej koupil nájemce tabákového skladu Wolf Löbl, který jej později předal svému synovi Maieru Wolfovi alias Maieru

Thornauovi, primasu zdejší židovské obce a jedné z nejvýznamnějších židovských postav Turnova přelomu 18. a 19. století.

Roku 1857, tedy krátce po zrovnoprávnění Židů, patřil dům dědicům po Jakubu Dubském, ale z jeho třinácti obyvatel se pouze čtyři hlásili k Mojžíšovu vyznání. Byl to tehdy ještě svobodný pekař Sigmund Weil (1832–1900), syn turnovského familiaanta Joachima Weila, jednoho ze zdejších kartounových manufakturistů, který pocházel až z dalekého Nového Sedliště na Tachovsku, a rodina obchodníka s drahokamy Leopolda Rosensteina (1803–1864). Ti také patřili k posledním židovským obyvatelům domu, který si dodnes i přes svou značnou velikost zachovává archaický vzhled.

House indication No. 484 (XIII)

In 1655-1660 the house belonged to Vitus the Jew, however, after the fire of the town his Christian neighbour, blacksmith Jindřich Čejka, bought the burnt-down site from his widow. Nevertheless, when the Turnov Jews were to be centralized in an independent residential area, the house acquired a Jewish owner as early as before the middle of

the 18th century. In 1747 it was purchased by the lessee of the tobacco warehouse, Wolf Löbl, who later passed it on to his son Maier Wolf, aka Maier Thornau, the leader of the local Jewish community and one of the most prominent Jewish persons of Turnov at the turn of the 18th and 19th centuries.

In 1857, that is shortly after the emancipation of the Jews, the house belonged to the heirs of Jakub Dubský, however, only four out of its thirteen residents professed the faith of Moses.

Kamienica nr 484 (XIII)

W latach 1655–1660 dom należał do Żyda Víta, ale po pożarze miasta jego zgliszcza od wdowy kupił sąsiad, kowal Henryk Čejka (chrześcijanin). W celu skoncentrowania turnovskich Żydów w odrębnym kompleksie domów jeszcze przed połową XVIII wieku budynek ponownie wrócił do rąk żydowskich. W 1747 roku kupił go dzierżawca magazynu tytoniu Wolf Löbl, który później przekazał nieruchomości swojemu synowi Maierowi Wolfowi, alias Maierowi Thornauowi, prymasowi miejscowej gminy żydowskiej i jednej z najważniejszych żydowskich postaci Turnova przełomu XVIII i XIX wieku.

W 1857 roku, czyli krótko po równouprawnieniu Żydów, dom należał do spadkobierców po Jakubie Dubskim, ale z trzynastu jego mieszkańców tylko czterech deklaroowało wyznanie mojżeszowe.

Dům čp. 493 (XXI)

Současná podoba rozlehlého domu, v jehož areálu se ve druhé polovině 20. století nalézala provozovna podniku DIAS, pochází až z meziválečného období. Již tehdy ale plně odpovídala malému továrnímu provozu, neboť v 19. století se zde usídlila továrna na kartouny s barevnou Václava Bartoně a později Šéfrova výrobná nábytku a kulečnicků. Prvním židovským obyvatelem domu byl

zlatník Mojžiš Oesterreicher (od roku 1760), ale další nájemníky židovského vyznání zde registrujeme až od roku 1889, kdy si zde zařídil obchod s kůžemi Max Epstein, jehož syn Gustav (nar. 1884) proslul jako prezident sanfranciské burzy. V 90. letech 19. století zde krátce pobývá ještě rodina Epsteinova švagra Karla Laufera, obchodníka s drahokamy. O deset let později, roku 1900, jsou Lauferovi již trvale usazeni v domě čp. 488 (žid. č. XVI) a Epsteinovi začínají s novým životem v daleké Kalifornii. Do bytu se ale přistěhovala Betty Podvincová s dětmi Rudolfem a Elsou. Ing. Rudolf Podvinec (nar. 1888) se v Turnově dožil perzekuce Židů a jeho stopy končí v transportu Cq 20. ledna 1943, směřujícím z Terezína do Osvětimi.

House indication No. 493 (XXI)

The present appearance of the large house dates back only to the post-war period. However, as early as then it fully corresponded to a small factory operation since in the 19th century it housed a calico factory with a dye-house of Václav Bartoň and later the

Šéfr's manufacture of furniture and billiards tables. The first Jewish inhabitant of the house was the goldsmith Mojžiš Oesterreicher (from 1760) and its last residents ended up in the Cq transport of January 20, 1943, heading from Theresienstadt to Auschwitz.

Kamienica nr 493 (XXI)

Obecny wygląd rozległego domu pochodzi z okresu międzywojennego. Już wówczas jednak w pełni dostosowany był do funkcjonowania małej fabryki, ponieważ w XIX wieku zlokalizowano tu produkcję kretonu z farbiarnią Wacława Bartonia, a później zakład produkcji mebli i bilardów Šéfra. Pierwszym żydowskim mieszkańcem domu był złotnik Mojżesz Oesterreicher (od 1760 roku), ostatni mieszkańcy znaleźli się 20 stycznia 1943 w transporcie Cq jadącym z Terezína do Oświęcimia.

Seznámení s židovskou čtvrtí zakončíme v jejím středu, v hlavní tepně turnovského ghetta, v dřívě Jizerní či Židovské a dnes po-klidné Krajířově ulici.

 Our acquaintance with and walk through the Jewish Quarter shall end in its centre, in the thoroughfare of the Turnov ghetto, former Jizerní or Židovská (Jewish) and today quiet Krajířova Street.

 Spacer po dzielnicy żydowskiej zakończymy w jej centrum, w głównym miejscu turnowskiego getta, na zacisznej ulicy Krajířova, dawniej noszącej nazwę Jizerní lub Židovská.

Dům čp. 490 (XVIII)

Na dům čp. 484 navazuje další rozsáhlý objekt, neméně zajímavý starý obecní dům židovské obce. Na jeho fasádě v průčelí můžeme

dodnes rozeznat stopy po meziválečných firemních nápisech. V nároží vedlejšího domu čp. 484 do Palackého ulice snadno objevíme povodňové kameny, vyznačující, kam až sahala hladina Jizery při katastrofických povodních v minulých desetiletích a staletích. Nevábny krátký průchod, propojující Krajířovu ulici s Palackého, sice

vyznívá jako autentický stavební prvek, ale k jeho proražení došlo až počátkem 60. let 20. století. Do té doby zde fungovala trafika.

Židé se na tomto gruntě usadili záhy. Již v letech 1688–1695 zde dokládáme jakéhosi Žida Šage, syna Volfa z Mnichova Hradiště. Mnohem důležitější roli dům sehrál počátkem 19. století, kdy se stal jedním z objektů podnikatelských záměrů firmy Leinwandt-, Zitz- und Cottonfabrique Heller, Neustadtl, Mautner & Companie, která jej koupila v dražbě po Izáku Grünhutovi a Danieli Pragerovi, aby zde zřídila další z židovských kartounek. Ani ta se však v nevyvinutém ekonomickém prostředí první poloviny 19. století neprosadila, takže dům roku 1825 koupil opět v dražbě liberecký obchodník Josef Kittel.

Nové dějiny se začaly psát až rokem 1869, kdy si rozsáhlou nemovitost od Rosalie Freundové koupila židovská obec a přemístila sem z domu čp. 483 (žid. č. XII) své sídlo, rabínský byt i školu. Potřebám obce pak dům sloužil až do 16. ledna 1926, kdy jej obec prodala soukromému majiteli.

House indication No. 490 (XVIII)

This is an interesting old communal house of the Jewish community. The traces of the interwar company signs can be discerned on its façade on the frontage even today and the flood stones can be seen at the corner of the house indication No. 484, facing the Palackého Street, marking the Jizera river water level during the catastrophic floods of the past decades and centuries.

The house played an important part at the beginning of the 19th century when it became one of the buildings included in the business plan of the Leinwandt-, Zitz- und Cottonfabrique Heller, Neustadt, Mautner & Companie company which bought it in an auction after Izák Grünhut and Daniel Prager to establish another Jewish calico factory there. However, this factory did not succeed either in the underdeveloped economic environment of the first half of the 19th century and the house was bought, again in an auction, by a Liberec trader Josef Kittel. Its new history started to be written only in 1869 when the Jewish community bought the large building from Rosalie Freundová and relocated there its seat, rabbi's flat and the school from the house indication No. 483 (Jewish No. XII). The house was used for the needs of the community until January 16, 1926 when it was sold to a private owner.

Kamienica nr 490 (XVIII)

To ciekawy stary dom gminy żydowskiej. Na jego fasadzie można jeszcze dziś rozpoznać ślady po napisach firmowych z okresu międzywojennego. W narożniku sąsiedniej kamienicy nr 484 w stronę ulicy Palackého widać kamienie powodziowe wskazujące, do którego miejsca sięgała lžera w czasie katastrofalnych powodzi w minionych dziesięcioleciach i stuleciach.

Kamienica odgrywała ważną rolę na początku XIX wieku, gdy była jednym z obiektów firmy Leinwandt-, Zitz- und Cottonfabrique Heller, Neustadt, Mautner & Companie, która kupiła ją na aukcji po Izaku Grünhucie i Danielu Pragerze, aby stworzyć tu kolejny żydowski zakład produkujący kreton. Jednak firma nie rozwinęła się w zacofanym gospodarczo środowisku pierwszej połowy XIX wieku i dom w 1825 roku kupił, ponownie na aukcji, liberecki handlowiec Józef Kittel.

Nowa historia zaczyna się dopiero w 1869 roku, gdy dużą nieruchomości od Rosalii Freundovej kupiła gmina żydowska przenosząc tu z budynku pod 483 (nr żyd. XII) swoją siedzibę, mieszkanie rabina i szkołę. Budynek wykorzystywano do celów gminy aż do 16 stycznia 1926 roku, kiedy to został sprzedany prywatnemu właścicielowi.

Dům čp. 452

Starý obecní dům čp. 490 (viz výše) byl pro potřeby židovské obce ve 20. letech 20. století již příliš rozsáhlý a patrně i značně sešlý. Po jeho prodeji bylo tedy na sousední parcele vystavěno podle návrhu Ing. Viléma Gaertnera z Prahy, syna pozdějšího místopředsedy turnovské obce, sídlo nové. Zde se nalézala úřadovna s archivem, zasedací místnost a od 30. listopadu 1940 dokonce i provizorní modlitebna jako náhrada za uzavřenou synagogu.

House indication No. 452

The old communal house indication No. 452 was too large and possibly considerably uncared-for for the needs of the Jewish community. After its sale, a new house was built at the adjacent plot of land which housed an office with archives, an assembly hall and, from November 30, 1940, also a provisional house of prayers as a replacement for the closed synagogue.

Kamienica nr 452

Stary dom nr 490, wykorzystywany na potrzeby gminy żydowskiej w latach 20. XX wieku, był już zbyt duży i prawdopodobnie także bardzo podniszczony. Po jego sprzedaży na sąsiedniej działce zbudowano nowy obiekt, w którym znajdowało się biuro urzędu z archiwum, salą posiedzeń, a od 30 listopada 1940 roku była nawet prowizoryczna sala modlitewna, zastępująca zamkniętą synagogę.

Dům čp. 489 (XVII)

Rozsáhlý dům s mansardovou střechou byl postaven někdy v 18. století, neboť v roce 1705 je grunt pustý, ale o sto let později zde žijí manželé David a Paula Arnsteinovi, jejichž syn Izák působil v Turnově jako dlouholetý matrikář židovské obce. Po polovině 19. století náležel obchodníkovi s vlnou Mojžíši Oesterreicherovi a jeho ovdovělé švagrové, hokynářce Amalii Oesterreicherové. Poslední ži-

dovskou rodinou v domě byli Bodascherovi. Otec Arnošt Bodascher přišel do Turnova v roce 1897 z Věže na Humpolecku. Zemřel v předvečer transportů do koncentračních táborů 10. září 1940, pouhých sedm měsíců po své ženě Bertě. Jejich děti zahynuly v łódzkém ghettu a v Osvětimi.

House indication No. 489 (XVII)

The large house with a mansard roof was constructed sometime in the 18th century. The last Jewish residents perished in the Łódź ghetto and in Auschwitz.

Kamienica nr 489 (XVII)

Duży dom z dachem mansardowym zbudowano w XVIII wieku. Ostatni mieszkańcy żydowscy zginęli w getcie łódzkim i w Oświęcimiu.

Dům čp. 491 (XIX)

Tento dům byl další z několika nemovitostí, které koncem 18. století skoupil židovský primas, obřezávač (mohel), nájemce tabákového skladu a zakladatel první turnovské kartounky Wolf Mayer alias Wolf Thornau (tj. „turnovský“), aby jej roku 1783 předal svému synovi Mayeru Thornauovi. Po polovině 19. století, když padly právní hranice mezi ghettem a zbytkem města, obývala dům rodina obchodníka s kůžemi a pozdějšího předsedy židovské obce Simona Epsteina. A roku 1890 již náležel křesťanskému majiteli.

Mapový podklad Josefínského katastru z roku 1785 zobrazuje na území tehdejšího židovského ghetta pouze jedinou budovu – rituální lázeň (Wolffs Baadhäusel). Obdélná stavba s doškovou střechou byla nepochybně soukromou stavbou Wolfa Mayera. Zobrazení bohužel nedovoluje budovu přesně místně identifikovat, ale předpokládáme, že stála buď za domem čp. 491, nebo za sousedním čp. 492, který tehdy Wolfu Mayerovi rovněž náležel.

House indication No. 491 (XIX)

This house was included in the property that was purchased at the end of the 18th century by the Jewish leader, circumciser (mohel), lessee of a tobacco warehouse and founder of the first Turnov calico factory Wolf Mayer aka Wolf Thornau (i.e. "of Turnov"). After the middle of the 19th century, when the legal borders between the ghetto and the rest of the town were abolished, the house was the home of the family of the trader with leather and the later head of the Jewish community Simon Epstein. And in 1890, it already belonged to a Christian owner.

Kamienica nr 491 (XIX)

Dom ten był kolejnym z kilku nieruchomości, które pod koniec XVIII wieku kupił żydowski prymas, rzeźnik (mohel), dzierżawca magazynu tytoniu i założyciel pierwszego turnowskiego zakładu produkującego kreton Wolf Mayer, alias Wolf Thornau (tj. „turnowski“). Po połowie XIX wieku, gdy zniesiono pierwsze granice między gettem a resztą miasta, w domu mieszkała rodzina przedsiębiorcy handlującego skórą i późniejszego przewodniczącego gminy żydowskiej Simona Epsteina. W 1890 roku budynek należał już do właściciela chrześcijańskiego.

Dům čp. 492 (XX)

Při formování nové podoby města po posledním zhoibném požáru (1707) koupil grunt 11. července 1717 Žid polského původu Jakub David Lissa, aby zde vystavěl nový dům. Po něm se majitelem stal Mojžíš Oesterreicher z Podolí, ale udržel si jej pouhých pět let a v následné dražbě obec nemovitost prodala Wolfu Mayerovi. Počátkem 19. století zde Wolf Mayer se společníky Jakubem Wolfem, Israelem Helle-

rem a Beerem Davidem Neustadtlem zřizuje první turnovskou továrnu na kartouny.

Za domem v zahradě byla umístěna rituální lázeň, která svému účelu sloužila až do roku 1893, kdy ji obec jako nepotřebné zařízení prodala křesťanským majitelům domu čp. 492, kteří ji odstranili. Krátce předtím se do domu ze Sobotecké ulice přestěhovala rodina židovského šámese a košeráka Jakuba Steinwalda (1839–1908). Většina rodiny zahynula v koncentračních táborech.

House indication No. 492 (XX)

When the new lay-out of the town started to be created after the last destructive fire (1707), the house was bought on July 11, 1717 by a Polish Jew Jakub David Lissa who constructed there a new house. The following owner was Mojžiš Oesterreicher from Podolí, however, he kept it for only five years and in the ensuing auction the community sold the property to Wolf Mayer. At the beginning of the 19th century, Wolf Mayer, together with his partners Jakub Wolf, Israel Heller and Beer David Neustadtel, established here the first calico factory in Turnov.

Behind the house in the garden, there was located the ritual bath which served its purpose until 1893 when the community sold it as unnecessary facility to the Christian owners of the house indication No. 492 who had it knocked down. Most members of the last Jewish family residing here perished in concentration camps.

Kamienica nr 492 (XX)

Podczas kształtowania się nowego miasta po ostatnim niszczącym pożarze (1707) ziemię kupił 11 lipca 1717 roku Żyd polskiego pochodzenia Jakub Dawid Lissa, aby zbudować tu nowy dom. Po nim właścicielem został Mojżesz Oesterreicher z Podolí, ale utrzymał go tylko przez pięć lat. Później na aukcji gmina sprzedała nieruchomość Wolfowi Mayerowi. Na początku XIX wieku Wolf Mayer ze współnikami Jakubem Wolfem, Israelem Hellerem i Beerem Dawidem Neustadtlem stworzył tu pierwszą turnovską fabrykę produkującą kreton.

Za domem w ogrodzie umieszczona była rytualna łaźnia, która pełniła swoją funkcję aż do 1893 roku, gdy ją gmina jako niepotrzebną sprzedała chrześcijańskim właścicielom domu nr 492, którzy ją usunęli. Większość członków ostatniej mieszkającej tu rodziny żydowskiej zginęła w obozach koncentracyjnych.

Dům čp. 486 (XVa)

V roce 1722 koupila tento grunt Salomena, vdova po Židu Marku Enochovi, pro svého syna Abrahama Enocha, aby si zde mohl vystavět kamenný dům. Koncem 19. století vlastní velký dům výrobce lihovin Alfred Abeles.

House indication No. 486 (XVa)

In 1722 this farmstead was bought by Salomena, the widow of the Jew Marek Enoch, for her son Abraham Enoch so that he could build here a stone house. At the end

of the 19th century, this rather small house was owned by the liquor producer Alfred Abeles.

Kamienica nr 486 (XVa)

W 1722 roku działkę tę kupiła Salomena, wdowa po Żydzie Marku Enochowi, swojemu synowi Abrahamowi, aby mógł tu zbudować dla siebie kamienny dom. Pod koniec XIX wieku niewielki budynek należał do producenta napojów spirytusowych Alfreda Abelesa.

Dům čp. 487 (XVb)

Roku 1757 kupuje Mojžiš Izák pustý pozemek pro vystavění domu své dceři Alžbětě a jejímu manželovi Izáku Markovi. Jakmile to bylo možné, Židé malý, těsný dům opustili. Naposledy zde na přelomu 50. a 60. let 19. století žil synagogální sluha a autor květnatých eulogií na židovských náhrobcích Leopold Steiner (1795–1868) a krejčovský mistr Emanuel Fischer. Oba se svými rodinami.

House indication No. 487 (XVb)

In 1757 Mojžiš Izák bought the uncared-for plot of land to build a house for his daughter Alžběta and her husband Izák Marek. The last residents lived here at the turn of the 50s and 60s of the 19th century and the house was the home of the synagogue servant and author of ornate eulogies on Jewish tombstones Leopold Steiner (1795-1868) and the tailor master Emanuel Fischer.

Kamienica nr 487 (XVb)

W 1757 roku Mojżesz Izak kupił działkę pod budowę domu dla swojej córki Elżbiety i jej męża Izaka Marka. Po raz ostatni na przełomie lat 50. i 60. XIX wieku mieszkali tu sługa z synagogi i autor kwiecistych eulogii na nagrobkach żydowskich Leopold Steinre (1795-1868) oraz mistrz krawiecki Emanuel Fischer.

Dům čp. 481 (X)

Jižní strana Krajířovy ulice byla židovskými rodinami osídlena už ve druhé polovině 17. století, tedy ještě před vznikem uzavřeného ghetta. Zde stála třetí (nám známá) dřevěná synagoga, vybudovaná jako náhrada za synagogu zničenou požárem v roce 1647, která však v roce 1707 také shořela. Později stojí na jejím místě dům židovského kantora a roku 1746 bychom tu našli řezníka Abrahama Markuse. Z pozdějších nájemníků můžeme jmenovat soukromníka Josefa

Pragera (1803–1889), jeho syna Hermana, obuvníka, a bratra Davida (1805–1887), které zde zachytilo sčítání obyvatel roku 1880.

House indication No. 481 (X)

The southern side of the Krajiřova Street was inhabited by Jewish families as early as in the second half of the 17th century, that is before the origin of the closed-off ghetto. It was the location of the third (known to us) wooden synagogue, constructed as a replacement of the synagogue that burnt down in 1647, however, it burnt down too in 1707. Later there was located in its place the house of a Jewish cantor and in 1746 we could find here the butcher Abraham Markus. The later tenants include the private businessman Josef Prager (1803-1889), his son Herman, the shoemaker, and brother David (1805-1887) who were registered here during the census in 1880.

Kamienica nr 481 (X)

Pořudniowa strona ulicy Krajiřova byla zamieszкана przez rodziny Źydowskie juŹ w drugiej połowice XVII wieku, czyli jeszcze przed powstaniem zamkniętego getta. W tym miejscu stała trzecia (znana nam) drewniana synagoga, zbudowana, gdy w poŹarze w 1647 roku spłonęła poprzednia. Ale ta w 1707 roku równieŹ spłonęła. PóŹniej na jej miejscu powstał dom Źydowskiego nauczyciela, a w 1746 roku zamieszkał w nim rzeźnik Abraham Markus. Spořród póŹniejszych najemców moŹna wymienić prywatnego przedsiębiorcę Józefa Pragera (1803-1889), jego syna Hermana, obuwiarza, i brata Dawida (1805-1887), którzy odnotowani sã w spisie ludnořci z 1880 roku.

Dřm řp. 480 (IX)

Objekt vlastnil v letech 1681–1683 Źid MojŹiř, syn řalamounřv, nicmėnė potė zřstává aŹ do roku 1774 v křestãnskřch rukãch. Koncem 19. století zde Źili Hahnovi, přvodem z Mnichova Hradiřtė, kteři se Źivili vřrobou obuvi, nebo kramãř a obchodník s obilím Filip Lipmann Mestitz s rodinou. Majitelem domu byl do roku 1896 kořalečník Israel Mendl z řp. 473.

House indication No. 480 (IX)

In 1681-1683, the house was owned by the Jew MojŹiř, the son of řalamoun, however, afterwards it was kept by Christians until 1774. At the end of the 19th century it was the home of the Hahns, originating from Mnichovo Hradiřtė, who were shoe-makers, and of the greengrocer and grain trader Filip Lipmann Mestitz and his family. Until 1896, the house was owned by liquor distiller Israel Mendl from the house indication No. 473.

Kamienica nr 480 (IX)

Obiekt naleŹał w latach 1681-1683 do Źyda MojŹesza, syna Salomona, niemniej jednak aŹ do 1774 roku pozostawał w rėkach chrcześcijańskich. Pod koniec XIX wieku mieszkali tu Hahnowie pochodŹący z Mnichowego Hradiřtė, którzy trudnili siė produkcją obuwia, a takŹe

kramarz i przedsiębiorca handlujący zbożem Filip Lipmann Mestitz z rodziną. Właścicielem domu do 1896 roku był gorzelnik Israel Mendl spod nr. 473.

Dům čp. 482 (XI)

Před požárem v roce 1707 stál na gruntě dům Abrahama Kecla, patrně židovského kantora. Poté zde zůstávalo spáleniště, které koupil David Jakub a po něm v červnu 1752 Abraham Dubský. Počátkem 19. století vlastní dům Isak Markus Schlesinger, obřezávač (mohel) a zpěvák v synagoze a po něm rabín Markus (Maier) Goldmann.

House indication No. 482 (XI)

Before the fire in 1707, the farmstead included the house of Abraham Kecl, probably a Jewish cantor. Afterwards there was only the burnt-down site which was

bought by David Jakub and after him in June 1752 by Abraham Dubský. At the beginning of the 19th century, the house was owned by Isak Markus Schlesinger, circumciser (mohel) and singer in the synagogue and after him, by the rabbi Markus (Maier) Goldmann.

Kamienica nr 482 (XI)

Przed pożarem w 1707 roku na parceli stał dom Abrahama Kecla, prawdopodobnie nauczyciela żydowskiego. Pozostały tu zgliszcza, które kupił Dawid Jakub, a po nim w czerwcu 1752 roku Abraham Dubský. Na początku XIX wieku dom należał do Izaka Markusa Schlesingera, rzezaka (mohela) i śpiewaka w synagodze, a po nim do rabina Markusa (Maiera) Goldmanna.

Samozřejmě součástí židovské komunity byla škola. Ve velkých ghettech se jedná o samostatný objekt, ale v Turnově se vyučování židovských dětí (a nejenom jich) do zrušení školy v roce 1898 vykonávalo především v obecních domech. Ať to byl dům čp. 490, který židovská obec koupila roku 1869, nebo jeho předchůdce, zbořený dům čp. 483 (žid. č. XII). Zdá se ovšem, že výuka probíhala i v čp. 482, označeném roku 1857 za obecní dům (Gemeindhaus), v němž tehdy žil kantor Aron Reiner a učitel Adolf Hlawatsch.

 An integral part of the Jewish community was the school. In large ghettos it used to be an independent building but in Turnov the Jewish (and not only Jewish) children were taught mostly in community houses until the school was closed down in 1898. These community houses included the house indication No. 490 which was bought by the Jewish community in 1869, and its predecessor, the needlessly demolished house indication No. 486 (Jewish No. XII). It seems possible that tuition was held also in the house indication No. 482, designated as the communal house (Gemeindhaus) in 1857, which was the home of the cantor Aron Reiner and teacher Adolf Hlawatsch.

 Ważnym elementem wspólnoty żydowskiej była szkoła. W dużych gettach mieściła się w odrębnym budynku, ale w Turnovie zajęcia szkolne dla dzieci żydowskich (i nie tylko dla nich) do czasu zlikwidowania szkoły w 1898 roku prowadzone były przede wszystkim w domach gminnych. Do tego celu służył dom nr 490, który gmina żydowska kupiła w 1869 roku, albo poprzedni, niepotrzebnie zburzony, dom nr 483 (nr żydowski XII). Wydaje się jednak, że zajęcia odbywały się także w budynku pod nr. 482, określonym w 1857 roku jako dom gminny (Gemeindhaus), w którym wówczas mieszkali nauczyciele Aron Reiner i Adolf Hlawatsch.

Podle indikační skici stabilního katastru z roku 1842 byla většina domů židovského ghetta již kamenná. Takové stavby významně snížily riziko ničivých požárů, které Turnov zažil v letech 1538, 1647 a 1707.

According to the indication sketch of the stable cadastre from 1842, most houses of the Jewish ghetto were already made of stone. Such buildings significantly decreased the risk of devastating fires which Turnov was exposed to in 1538, 1647 and 1707.

Zgodnie ze szkicem indykacyjnym z katastru stabilnego z 1842 roku większość domów żydowskiego getta była już kamienna. Takie budynki w znacznym stopniu ograniczyły ryzyko pożarów, które dotknęły Turnov w latach 1538, 1647 i 1707.

Dvorky a zákoutí domovního bloku někdejšího židovského města si dodnes uchovávají punc tajemna a autentičnosti.

The courtyards and corners of the block of buildings of the former Jewish town have preserved the atmosphere of mystery and authenticity up to these days.

Podwórka i zakamarki domów dawnego miasta żydowskiego do dnia dzisiejszego zachowały nutkę tajemniczości i autentyczności.

Indication No. 105: Between 1876-1918 it was the home of the spouses Karel and Růžena Tausig who had their butcher's there. Towards the end of their lives they moved to a new house near Mašov, constructed by their son Rudolf. The offspring of the family which could not avoid the racial persecution have been living in Turnov until these days.

Indication No. 251: After a partial emancipation in the middle of the 19th century, the Jews moved out of the ghetto borders. The house indication No. 251 was first the home of the Prager and Dubský families, however, it is much more connected with the family of the leather trader Eduard Epstein. His son Emil started here to trade with precious stones. In 1942 he perished in the Small Fortress of Theresienstadt.

Indication No. 452: The house was built by the Jewish community as the place of its new seat in 1926 and it was designed by Ing. Vilém Gaertner. It housed an office with the archives, a meeting room and, shortly at the turn of 1940 and 1941, a provisional prayer room.

Indication No. 472 (I): During the census in 1880, the house at the edge of the Jewish quarter was the home of the trader with precious stones and lessee of the tobacco warehouse Sigmund Prager. As late as at the end of the 80s of the 20th century, in the back wing there was a unique covered staircase, typical of the enclosed units of Jewish ghettos.

Indication No. 473 (II): The Roman numeral II in the portal above the entrance reminds us of the old designation of Jewish houses, valid in Turnov until 1875. The owners of the house included the regional rabbi, winemakers Wolf Frankl and Israel Mendl or Alfred Abeles, in 1894 falsely accused of a ritual murder. In the basement of the house there is a space that is considered to be the oldest and the only preserved ritual bath in the town.

Indication No. 484 (XIII): A Jewish house was located in this place as early as in the middle of the 17th century. In the middle of the 18th century it belonged to Maier Wolf, the head of the Jewish community. Later it was the home of the Jewish baker Sigmund Weil and of the trader with precious stones Leopold Rosenstein.

Indication No. 489 (XVII): In the 19th century, the house No. XVII was owned by the spouses David and Paula Arnstein whose son Izák was the Turnov Jewish registrar for many years. The last Jewish family were the Bodascher whose children perished in the Łódź ghetto and in Auschwitz.

Indication No. 490 (XVIII): At the beginning of the 19th century, there was a Jewish manufactory for the production of calico of the owners Heller, Neustadt and Mautner. In 1869-1926 it was the seat of the Jewish religious community Turnov with a school and the rabbi's flat. The passage between houses indication Nos. 484 and 490 originated only after the WWII.

Indication No. 492 (XX): At the beginning of the 19th century, the first local Jewish calico factory was established in this house. Not later afterwards, the ritual bath mikveh was constructed at the edge of the plot of land behind the house, which was removed after the sale of the house in 1893 by the new owners. For many years, the house was the home of the butcher Jakub Steinwald and his five unmarried daughters.

Nr 105: W latach 1876-1918 w budynku pod nr 105 mieszkali Karel i Růžena Tausigowie, którzy prowadzili tu rzeźnictwo. Pod koniec swojego życia wyprowadzili się do nowej willi koło Mašova, zbudowanej przez ich syna Rudolfa. Potomkowie rodziny, która nie uniknęła prześladowań rasowych, żyją w Turnovie do dnia dzisiejszego.

Nr 251: Po częściowym równouprawnieniu w połowie XIX wieku Żydzi wyprowadzają się także poza granice getta. W budynku pod nr. 251 mieszkali najpierw Pragerowie i Dubscy. O wiele bardziej jest on jednak związany z rodziną przedsiębiorcy handlującego skórą Eduardem Epsteinem. Jego syn Emil zaczął tu handlować kamieniami szlachetnymi. W 1942 roku zginął w Terezynie.

Nr 452: Budowę domu jako swoją siedzibę zleciła gmina żydowska w 1926 roku na podstawie projektu Ing. Viléma Gaertnera. Mieściła się tu kancelaria i archiwum, sala posiedzeń a na przełomie 1940 i 1941 roku przez krótki czas także prowizoryczna sala modlitewna.

Nr 472 (I): Podczas spisu ludności w 1880 roku w budynku na obrzeżach dzielnicy żydowskiej mieszkał przedsiębiorca handlujący kamieniami szlachetnymi oraz dzierżawca magazynu tytoniu Sigmund Prager. Jeszcze pod koniec lat 80. XX wieku w tylnym traktie znajdowały się unikatowe zadaszone schody, typowe dla zamkniętych gett żydowskich.

Nr 473 (II): Rzymska cyfra II na portalu nad wejściem przypomina dawne oznakowanie żydowskich domów obowiązujące w Turnovie do 1875 roku. Właścicielami budynku był rabin krajski, producent wina Wolf Frankl i Israel Mendl lub Alfred Abeles, w 1894 roku niesłusznie oskarżony o rytualne morderstwo. W piwnicy kamienicy znajduje się pomieszczenie uważane za najstarszą i jedyną zachowaną łaźnię rytualną na terenie miasta.

Nr 484 (XIII): W tym miejscu dom żydowski stał już w połowie XVII wieku. W połowie XVIII wieku należał do Maiera Wolfa, przełożonego gminy żydowskiej. Później mieszkał tu także żydowski piekarz Sigmund Weil oraz przedsiębiorca handlujący kamieniami szlachetnymi Leopold Rosenstein.

Nr 489 (XVII): W XIX wieku budynek pod nr. XVII należał do Davida i Pauli Arnsteinów, których syn Isaac prowadził przez wiele lat turnowską żydowską księgę metrykalną. Ostatnią rodziną żydowską byli Bodascherowie, których dzieci zginęły w łódzkim getcie i w Oświęcimiu.

Nr 490 (XVIII): Na początku XIX wieku w budynku funkcjonowała żydowska manufaktura do produkcji kretonu należąca do Hellera, Neustadtla i Mautnera. W latach 1869-1926 znajdowała się tu siedziba turnowskiej żydowskiej gminy wyznaniowej, szkoła i mieszkanie rabina. Przejście między kamienicami nr 484 i 490 powstało dopiero po 2. wojnie światowej.

Nr 492 (XX): W budynku nr XX na początku XIX wieku powstał pierwszy lokalny żydowski zakład tekstylny produkujący kreton. Niedługo później na skraju działki za budynkiem powstała rytualna łaźnia (mykwa), usunięta po sprzedaży domu w 1893 roku przez nowych właścicieli. Przez wiele lat mieszkał tu rzeźnik Jakub Steinwald i jego pięć niezamężnych córek.

493

Bývalé židovské domy
Former Jewish houses
Dawne domy żydowskie

473

Domy s popisnými tabulkami
Houses with descriptive plaques
Domy z tabliczkami opisowymi

Text, foto a archiv / Text, photographs and archives /
Tekst, zdjęcia i archiwum: Mgr. Pavel Jakubec

Překlady / Translations / Tłumaczenia: Veronika Čihulková, Karina Kurková

Sestavila / Compiled by / Opracowała: Ing. Eliška Gruberová

Grafika a tisk / Graphics and print / Skład i druk: Rejman Fine Arts s.r.o.

V roce 2013 vydalo Město Turnov / Published by the Town of Turnov in 2013 /
Wydawca: Miasto Turnov, 2013

www.synagoga-turnov.cz

Do domu čp. 481 (žid. č. X) můžeme klasicistním portálem vstoupit dodnes.

The house indication No. 481 (Jewish No. X) can be entered through the classicism portal even today.

Do budynku pod nr 481 (nr żydowski X) jeszcze dziś wchodzi się przez klasycystyczny portal.

Drobné stavby na dvorcích domů v Krajiřově ulici, sousedících s Malou Jizerou, už také skoro vymizely. Objekt na za domem čp. 174 zachytil fotograf krátce po povodni roku 1978.

The small structures in the courtyards in the Krajiřova Street, adjacent to the Malá Jizera (Small Jizera River), have almost disappeared too. The building behind the house indication No. 174 was photographed shortly after the flood in 1978.

Drobnych obiektów na podwórkach domów przy ulicy Krajiřowa, sąsiadujących z Malą Jizerą, także już prawie nie ma. Obiekt za domem nr 174 sfotografowano niedługo po powodzi w 1978 roku.

EVROPSKÁ UNIE
UNIA EUROPEJSKA

Tento projekt je spolufinancován z ERDF (Evropského fondu regionálního rozvoje – Fond mikroprojektů Cíl 3 OPPS 2007 – 2013) prostřednictvím Euroregionu Nisa „PŘEKRAČUJEME HRANICE“

Niniejszy projekt współfinansowany jest z EFRR (Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego – Fundusz Mikroprojektów Cel 3 POWT 2007-2013) za pośrednictwem Euroregionu Nysa "PRZEKRACZAMY GRANICE"